

شپو، علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

انقلاب ارتباطات و اطلاعات شکلی دیگر به جهان بخشیده است و در این مسیر، اینترنت در خط مقدم قرار دارد، چنانکه امروزه اینترنت بر بسیاری از حوزه‌های زندگی تأثیر گذاشته و همچنین در آینده نیز تأثیرات نامعلومی خواهد گذاشت.

با وجود این، اگرچه اینترنت امکانات جدیدی به همراه آورده، میزان نفوذ آن در کشورهای اسلامی اساساً کم است. برای این پدیده می‌توان دلایل بسیاری برشمرد از جمله تولید ناخالص داخلی پایین، میزان زیاد بی‌سوادی، ساختارهای سیاسی و...، که این مقاله به‌گونه کوتاه و موجزی برخی از اینها را بررسی خواهد کرد. همچنین این مقاله بر تأثیر دین بر نفوذ اینترنت در کشورهای اسلامی متمرکز خواهد شد و به این پرسش پاسخ خواهد داد که برای توجیه دسترسی اندک و کند به اینترنت آیا اسلام دلیل درستی تواند بود؟ من نخست به روابط آماری میان درصد و میزان مسلمانان در یک کشور و نفوذ اینترنت و نیز دیگر توجیحات ممکن برای نفوذ محدود اینترنت نظر می‌افکنم سپس به موانع دینی و فرهنگی رشد اینترنت در کشورهای اسلامی نگاهی خواهم انداخت. بخش پایانی این مقاله بر [بررسی] فواید احتمالی

دنیای مجازی برای مسلمانان متمرکز خواهد شد. من

می‌گویم با یک دیدگاه خوشبینانه‌تر، برخی از

استفاده‌های کنونی جوامع مسلمان را از اینترنت،

که در آینده می‌تواند افزایش یابد، مشخص سازم.

اسلام و اینترنت

همبستگی میان دین اسلام و نفوذ اینترنت

نویسنده: شای لی اسپیکلمن ترجمه: مهدی عباسی

Shai-Lee Spigelman

شروعگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

اسلام واژه‌ای عربی است به معنی تزکیه، تسلیم شدن و پیمان. اسلام به عنوان يك دین، ناظر به پذیرش کامل آموزه‌ها و راهنمایی‌های خداوند و تسلیم شدن در برابر آنهاست. در جهان ۱/۳ میلیارد نفر (بیش از ۱۵٪ جمعیت جهان) مسلمان وجود دارد که کستره وسیعی از نژادها، ملیتها و فرهنگها را در سراسر زمین (از جنوب فیلیپین تا کرانه غربی آفریقا) در بر گرفته‌اند. حدود ۱۸ درصد آنها در دنیای عرب زندگی می‌کنند. بزرگترین اجتماعات مسلمانان جهان در اندونزی است و بخشهای مهم آسیا و بیشتر مردم آفریقا مسلمانند. اقلیتهای چشمگیری از مسلمانان نیز در مناطقی همچون چین، آمریکای شمالی و جنوبی، اروپا و نیز در اتحاد شوروی سابق یافت می‌شوند. برای مسلمانان، اسلام هم يك دین و هم يك شیوه زندگی است. يك مسلمان کسی است که به‌گونه‌ای آزادانه و ارادی قدرت متعالی خداوند را می‌پذیرد و می‌کوشد تمامی حوزه‌های زندگی را بر پایه آموزه‌های خداوند سازماندهی کند. او همچنین می‌کوشد نهادهای اجتماعی را بر مبنای هدایت الهی پدید آورد.

قرآن، آخرین سخنان خداوند و منبع بنیادین آموزه‌ها و قوانین اسلامی است. قرآن به موضوعات بسیاری شامل مبانی اعتقادات اسلامی، اخلاق، پرستش، دانش، خرد، رابطه خدا و انسانها و ارتباطات میان انسانها می‌پردازد. بخش مهمی از قرآن هم، آموزه‌های جامع این کتاب درباره نظام عدالت اجتماعی، سیاست، اقتصاد، قانونگذاری، علم حقوق، قانون و روابط بین‌المللی است.

حدیث، آموزه‌ها، گفتارها و کردارهای پیامبر [و در مورد شیعیان ائمه - م.] است که به‌گونه دقیقی به‌وسیله اصحاب و پیروان آنان گزارش و گردآوری شده است. احادیث آیات قرآنی را به‌گونه‌ای مبسوط تفسیر می‌کنند و برای مسلمانان نمونه‌ای عملی فراهم می‌آورند.

قانون اسلامی (شریعت)، قانون مذهبی اسلام است که در عربی شریعت نامیده می‌شود. شریعت، زندگی مسلمانان را اداره می‌کند و مسلمانان آن را تجسم اراده و خواست الهی می‌دانند.

ارتباط میان اسلام، علم و فناوری

اسلام به بهره‌گیری از روشهای منطقی و علمی تشویق می‌کند. دانش‌آموختن برای هر مرد و زن مسلمانی واجب است. در اسلام، از علم و فناوری باید در راه اهداف اخلاقی بهره گرفت. و این علم و فناوری به تمامی نیازهای مشروع انسان خدمت کند. علاوه بر این، علم و فناوری به‌منزله ابزارهای درک و مشاهده قدرت و جلال و جبروت خداوندی فکریسته می‌شود. قرآن و حدیث در موارد متعددی به اهمیت ارتباط اسلام و جست‌وجوی دانش و فهم طبیعت و جهان حکم کرده‌اند. اسلام همچنین به روشهای علمی پژوهش تشویق می‌کند، چنانکه در عربی، علم و دانش مترادفند.

شکوه دانش اسلامی در گذشته، امروزه مشهور است. از سال ۷۵۰ تا ۱۰۵۰ میلادی شناخت و پیشرفت گسترده دانشمندان مسلمان در تاریخ طبیعی مانند جغرافی، کیهان‌شناسی، فیزیک، ریاضی، ستاره‌شناسی و پزشکی ثبت گردید. بدین ترتیب، این دانش و فناوری اسلامی بود که رنسانس اروپایی را به‌راه انداخت اما درست در همین زمان بود که از پیشرفت ایستاد و عقبگرد آغاز کرد. علت اصلی این رویداد، تعارض میان دانشمندان و فقها بود. قرن بیستم، تغییرات سریع و بی‌سابقه جهانی را تجربه کرده است. در پرتو این تغییرات بود که جهان اسلام با معضل چگونگی همکن‌سازی و یکپارچگی تغییرات در جامعه و زندگی مسلمانان روبه‌رو شد. مجادله روی اهمیت نسبی دو امر اغلب متضاد، یعنی ارزشها - مدرنیته و اصل معتبر بودن که به معنی باقی ماندن حقیقت برای حقیقت است، چالشهای بسیاری را در میان مسلمانان برانگیخت.

در يك سو، زندگی مدرن مجموعه‌ای از مفاهیم کاملاً جدید را پیشنهاد می‌کند که با نظریه‌های علمی معاصر و ایده‌های توسعه‌یافته توسط انسانهای مدرن پیرو دیدگاههای روشنفکرانه در تقابلند. از سوی دیگر برخی معتقدند که حفظ یکپارچگی در برابر تغییرات سریع و ژرف زندگی ضروری است. آنها

تغییرات را فساد ارزشهای اصیل فرهنگی مسلمان می‌دانند. دربارهٔ چگونگی همسازی مدرنیته با روش اسلامی زندگی، دیدگاههای متفاوتی در جهان اسلام وجود دارد. در یک سو، بنیادگرایانند که با هرگونه ارزشهای مدرن - و بر همین اساس ارزشهای غربی - مخالفت می‌ورزند. واکنشهای متفاوت به این مسئله طبیعتاً به درجه‌های متفاوتی از پذیرش مدرنیته در کل، و علم و فناوری به ویژه منجر می‌شود.

به عنوان نمونه، در طرف لیبرالها بانک توسعه اسلامی وجود دارد که مدل ویژه‌ای را توسعه داد و از آن پیروی کرد، که بر اساس آن، مادی که علم جدید با آموزه‌های بنیادین، حقوق یا ارزشهایی که در قرآن و قوانینی که در حدیث شرح داده شده است تعارضی نداشته باشد، برای انسان خوب است و گزندآور نیست بلکه پذیرش آنها برای هر جامعهٔ مسلمانی ضروری می‌نماید.

اسلام و اینترنت

نفوذ اینترنت در جوامع اسلامی

من تصمیم گرفتم برای تجزیه و تحلیل همبستگی^۲ میان اسلام و نفوذ اینترنت، از مطالعهٔ گروهی همهٔ کشورهای اسلامی بهره بگیرم. من کشور اسلامی را کشوری می‌دانم که ۷۵ درصد یا بیشتر مردم آن مسلمان هستند. فرضیهٔ من این بود که بی‌تردید نفوذ اینترنت در کشورهایی که بیشتر از ۷۵ درصد جمعیت آن مسلمانند به دلایل متعددی، متأثر از اعتقادات مذهبی است. علاوه بر این، هنگامی که برداشتهای دیگر را به کناری نهادم، دریافتیم که چگونه اسلام بر نفوذ اینترنت در کشورهای اسلامی تأثیر می‌گذارد.

۳۶ کشور با معیار من (مسلمان بودن ۷۵ درصد یا بیشتر از ۷۵ درصد جمعیت آنها) همخوانند. چیزی که من به آن علاقه‌مند شدم و توانست به تجزیه و تحلیل من یاری رساند، این بود که این کشورها از نظر مشخصه‌های جمعیتی و سیاسی با هم تفاوت دارند. آنها در مناطق مختلف جهان قرار دارند (آسیا، آفریقا، اروپای شرقی و خاورمیانه)، برخی دموکراتیک و برخی غیردموکراتیک هستند، برخی دولتهای اسلامی دارند و برخی دیگر دین را از دولت جدا می‌کنند، برخی از اکثریت شیعی و برخی از اکثریت سنی برخوردارند، گاه ثروتمندند و گاه فقیر (برای اطلاعات جمعیتی بیشتر نگاه کنید به سند شمارهٔ یک). من

کوناگونی کشورها را ملاکی در تحلیل‌هایم قرار دادم. فرضیهٔ من این بود که اگرچه این کشورها مشخصه‌های متفاوتی دارند، همگی از نظر

نفوذ اینترنت در سطح پایینی باقی مانده‌اند. یک توضیح بجا این بود که آنها همگی در «اسلام» مشترکند. مثلاً این کشورها از نظر سرانهٔ تولید ناخالص داخلی با هم متفاوتند. ثروتمندترین کشورها در این گروه، کویت

و قطر هستند که به منابع طبیعی (نفت) وابسته‌اند و سرانهٔ تولید ناخالص داخلی بالایی دارند (۲۵/۳۱۴ دلار و ۲۰/۹۸۷ دلار) درحالی که سرانهٔ تولید ناخالص داخلی دیگر کشورها کمتر از ۲۰۰۰۰ دلار است، و ۳۰ تا ۳۶ کشور سرانهٔ

تولید ناخالص ملی کمتر از ۱۰۰۰ دلار دارند.

با وجود این اگرچه این کشورها با هم، متفاوتند مشخصه‌های مشترکی نیز دارند. من می‌خواهم بر یک همانندی مهم تأکید کنم که بر نفوذ اینترنت تأثیر دارد: سطح پایین دموکراسی. شاخص «خانهٔ آزادی»،^۳ دموکراسی را از ۱ (بالا) تا ۷ (پایین) درجه‌بندی کرده است (که یک درجه‌بندی میانگین از شاخصهای حقوق سیاسی و آزادی مدنی را ترکیب می‌کند). بیشتر کشورها در گروههای ۴ تا ۷ هستند که نه به عنوان کشور آزاد تعریف می‌شوند و نه به کشور تک حزبی. بدین ترتیب من خواهم گفت که رژیمهای غیر دموکراتیک بر انتشار اینترنت تأثیر خدشه‌ناپذیری دارند.

کام بعدی من نگرستن به پراکندگی مذهب در این کشورها بود. آن‌گونه که تعریف شد، همهٔ آنها جمعیت ۷۵ درصدی مسلمان دارند، اما آنها در پراکندگی فرقه‌های اسلامی (سنیان و شیعیان) و مذاهب اقلیت (در خاورمیانه بیشتر یهودیان و مسیحیان و در آسیا بیشتر هندوان و بوداییان) تفاوت دارند.

جدول ۱- پراکندگی مذهبی در این کشورها

کشور	دین
افغانستان	۷۸٪ مسلمان سنی، ۷.۱۵٪ مسلمان شیعه، ۱٪ دیگران
الجزایر	۷۹۹٪ مسلمان سنی، ۷.۱٪ مسیحی و یهودی
آذربایجان	۷۹۳٪ مسلمان، ۷.۲/۵ ارتدوکس روسی، ۷.۲/۳ ارتدوکس ارمنی، ۱/۸٪ دیگران
بحرین	۷۱۰۰٪ مسلمان (۷۵٪ شیعه و ۲۵٪ سنی)
بنگلادش	۷۸۸/۳٪ مسلمان، ۱۰/۵٪ هندو، ۱/۲٪ دیگران
کومور (Comoros)	۷۹۸٪ مسلمان سنی، ۲٪ کاتولیک روسی
جیبوتی	۷۹۲٪ مسلمان، ۶٪ مسیحی
مصر	۷۹۲٪ مسلمان (اکثر سنی)، ۶٪ مسیحی و دیگران
گامبیا	۷۹۰٪ مسلمان، ۷.۹٪ مسیحی، ۷.۱٪ باورهای بومی
غنا	۷۸۵٪ مسلمان، ۷.۸٪ مسیحی، ۷.۷٪ باورهای بومی
اندونزی	۷۸۸٪ مسلمان، ۷.۸٪ مسیحی، ۷.۲٪ هندو، ۷.۱٪ بودایی، ۱٪ دیگران
ایران	۷۹۹٪ مسلمان (۸۹٪ شیعه، ۱۰٪ سنی)، ۱٪ دیگران
عراق	۷۹۷٪ مسلمان (۶۰-۶۵٪ شیعه، ۳۲-۳۷٪ سنی)، ۳٪ مسیحی و دیگران
اردن	۷۹۶٪ مسلمان سنی، ۲٪ مسیحی
کویت	۷۸۵٪ مسلمان (۷۵٪ سنی، ۲۰٪ شیعه)، ۷.۱۵٪ مسیحی، هندو، پارسی و دیگران
قرقیزستان	۷۷۵٪ مسلمان، ۲۰٪ ارتدوکس روسی، ۵٪ دیگران
لیبی	۷۹۷٪ مسلمان سنی
مالدیو	۷۱۰۰٪ مسلمان سنی
مالی	۷۹۰٪ مسلمان، ۷.۹٪ باورهای بومی، ۷.۱٪ مسیحی
موریتانی	۷۱۰۰٪ مسلمان
مراکش	۷۹۸/۷٪ مسلمان، ۱/۱٪ مسیحی، ۰/۲٪ یهودی
عمان	مسلمان (عبادی، ۷۷۵٪ سنی، شیعه)، هندو
پاکستان	۷۹۷٪ مسلمان (۷۷٪ سنی، ۲۰٪ شیعه)، ۳٪ مسیحی، هندو و دیگران
قطر	۷۹۵٪ مسلمان
عربستان	۷۱۰۰٪ مسلمان
سنگال	۷۹۲٪ مسلمان، ۶٪ باورهای بومی، ۲٪ مسیحی
سومالی	مسلمان سنی
سوریه	۷۷۲٪ مسلمان سنی، ۷.۱۶٪ علوی، دروزی و دیگر فرقه‌های مسلمان، ۱۰٪ مسیحی
تاجیکستان	۷۸۰٪ مسلمان سنی، ۷۵٪ مسلمان شیعه
تونس	۷۹۸٪ مسلمان، ۷.۱٪ مسیحی، ۷.۱٪ یهودی و دیگران
ترکیه	۷۹۹/۸٪ مسلمان (اغلب سنی)، ۷.۱٪ مسیحی، ۰/۲٪ دیگران (مسیحی و یهودی)
ترکمنستان	۷۸۹٪ مسلمان، ۷.۹٪ ارتدوکس شرقی، ۲٪ ناشناخته
امارات متحده عربی	۷۹۶٪ مسلمان (۷۱.۶٪ شیعه)، ۲.۴٪ مسیحی، هندو و دیگران
ازبکستان	۷۸۱٪ مسلمان (اغلب سنی)، ۷.۹٪ ارتدوکس شرقی، ۳٪ دیگران
یمن	۷۹۹/۹٪ مسلمان (۵۳٪ سنی، ۴۶/۹٪ شیعه)، ۰/۱٪ دیگران

من در تحلیلهایم به اینها توجه کرده‌ام: متغیرهای کوناگون مربوط به فناوری اطلاعات همچون درصد جمعیت روی خط (آن‌لاین)، تعداد دارندگان رایانه‌های شخصی و تعداد دارندگان خطوط تلفنی، که می‌تواند نفوذ فناوری اطلاعات را در کشورهای اسلامی (بر پایه داده‌های جامعه اطلاعاتی، نورس ۲۰۰۰) نشان دهد. من همچنین به فهرست رسانه‌های قدیمی^۲ (روزنامه‌ها، رادیو، تلویزیون و تلفن) نیز نگرسته‌ام، چرا که پژوهشها نشان می‌دهد که فناوری نوین پیرو فناوری قدیمی است. کشورهایی که در آنها رادیو، تلویزیون و تلفن بسیار گسترده و فراگیر

جدول ۲- درصد گستردگی IT در کشورها

کشور	جمعیت آن‌لاین	رایانه‌های شخصی	تلفن	رسانه‌های قدیمی	رسانه‌های جدید
افغانستان	نامعلوم	۰/۹۰	۰/۱۲	نامعلوم	نامعلوم
الجزایر	۰/۱	۰/۵۳	۵/۲۲	۱۰/۷	۰/۵
بحرین	۵/۲۲	۹/۲۲	۲۲/۵۵	نامعلوم	۱۲/۹
بنگلادش	۰/۰۱	نامعلوم	۰/۳۰	۱/۷	نامعلوم
جیبوتی	۰/۱۵	نامعلوم	۱/۲۷	نامعلوم	نامعلوم
مصر	۰/۶۲	۰/۹۱	۶/۰۲	۱۳/۳	۱/۵
اندونزی	۰/۰۲	۰/۸۲	۲/۷۰	۸/۵	۰/۹
ایران	۰/۱۵	۰/۰۰	۱۱/۲۸	۱۳/۸	۰/۲
عراق	نامعلوم	۲/۱۹	۳/۱۰	۸/۸	نامعلوم
اردن	۰/۸۲	۱/۲۹	۸/۵۵	۱۲/۱	۲/۱
کویت	۳/۶۹	۱۰/۲۹	۲۳/۵۹	۲۶/۱	۱۲/۲
لیبی	نامعلوم	نامعلوم	۸/۳۶	۱۱/۲	نامعلوم
مالزی	۲/۸۶	۵/۸۶	۱۹/۷۶	۲۵/۲	۸/۷
مراکش	۰/۲۵	۰/۷۲	۵/۲۲	۱۱/۸	۱/۲
عمان	۱/۷۲	۲/۱۰	۹/۲۳	۳۳/۱	۳/۹
پاکستان	۰/۰۲	۰/۳۹	۱/۹۲	۶/۳	۰/۲
قطر	۲/۵۸	۱۲/۰۹	۲۵/۹۹	نامعلوم	۱۶/۷
عمارتان سعودی	۰/۵۸	۲/۹۶	۱۲/۲۶	۱۹/۸	۵/۶
سومالی	نامعلوم	نامعلوم	۰/۱۲	نامعلوم	نامعلوم
سوریه	۰/۰۷	۱/۳۰	۹/۵۴	۱۱/۳	۱/۲
تونس	۰/۵۲	۱/۲۷	۸/۰۶	۱۳/۱	۲/۰
ترکیه	۰/۹۵	۲/۳۲	۲۵/۲۱	۲۱/۶	۳/۵
امارات متحده عربی	۸/۸۸	۱۰/۶۲	۳۸/۹۰	۳۲/۰	۲۰/۲
یمن	۰/۰۲	۰/۱۲	۱/۳۲	۳/۰	۰/۲
آمریکا	۳۹/۱۱	۲۵/۸۶	۶۶/۱۳	۱۰۰/۶	۱۰۰/۱

است برای برخورداری از توسعه سریعتر فناوری دیجیتال مانند اینترنت و تلفن همراه احتمالاً توان بیشتری دارند. نفوذ اینترنت در کشورهای اسلامی بسیار کند است. بیشترین درصد جمعیت روی خط در امارات متحده عربی است که بسیار کمتر از ده درصد (۸/۸ درصد) است. متوسط تعداد افراد روی خط در کشورهای اسلامی نیز ۱/۵۸ درصد است. این میزان بسیار کم است و اگر ما آن را با متوسط ۱۹ درصدی در کشورهای توسعه‌یافته مقایسه کنیم، در مقایسه با دیگر مناطق جهان نیز کم خواهد بود.

سال اول

شماره اول

برای اینکه دریابیم آیا رابطه‌ای میان دین اسلام و نفوذ اینترنت وجود دارد یا نه، من ۱۵۶ کشور از سراسر جهان را بررسی کرده‌ام. من همبستگی میان درصد مسلمانان در هر کشور و درصد جمعیت روی خط را تجزیه و تحلیل نموده‌ام و دریافتم که میان دو متغیر «سیر نزولی درصد کاربران آن‌لاین» به عنوان متغیر وابسته (Y) و «درصد مسلمانان در هر کشور» به عنوان متغیر مستقل (X) یک رابطه متقابل منفی وجود دارد. بر اساس یافته‌های من ضریب تأثیر دین اسلام بر نفوذ اینترنت ۰/۰۳ است. بنابراین بیشترین درصد مسلمانان در یک کشور با کمترین میزان نفوذ اینترنت متناسب است. (با اطمینان ۹۵ درصد).

برداشت‌های دیگر درباره سرعت نفوذ اینترنت

رسانه‌های قدیمی

من میان رسانه‌های قدیمی و رسانه‌های جدید یک رابطه قوی با همبستگی ۸۲ درصدی یافتم و دریافتم رسانه‌های قدیمی در کشورهای اسلامی نفوذ بسیار کمی دارند. میزان متوسط نفوذ رسانه‌های قدیمی در کشورهای اسلامی ۱۲/۹ برآورد می‌شود که بسیار کم است. این می‌تواند توجیه دیگری برای کم بودن نفوذ رسانه‌های جدید باشد اگرچه ممکن است پایین بودن سطح رسانه‌های قدیمی و کند بودن توسعه رسانه‌های جدید دلایل مشابهی داشته باشد.

کنترل دولتی

آن‌گونه که در بالا اشاره کرده‌ام، اغلب کشورهای اسلامی رژیم‌های نسبتاً غیر دموکراتیک دارند (برخی رژیم‌ها به طور کلی آزاد نیستند و برخی دیگر نیز تا اندازه‌ای آزادند) همه دولت‌ها در این کشورها مستقیم یا غیرمستقیم برخی انواع کنترل و «فیلتر» را بر استفاده از اینترنت تحمیل می‌کنند و این کنترل‌ها (باز هم مستقیم یا غیرمستقیم) بر نفوذ اینترنت تأثیر دارد. تأثیر مستقیم زمانی است که یک دولت اجازه استفاده آزاد از اینترنت را ندهد و یا فعالیت ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی (ISPs) را ممنوع سازد (مانند عراق در زمان حکومت صدام). تأثیر غیرمستقیم زمانی خواهد بود که دولت، هزینه ارتباط اینترنتی را به اندازه‌ای بالا نهد که شهروندان برای استفاده از اینترنت توان مالی نداشته باشند.

برخی از دلایل رسمی برای کنترل اینترنت عبارتند از فرهنگ اسلامی و خواست دولت‌ها به جلوگیری از ورود اطلاعات غیراخلاقی (مانند پورنوگرافی) به کشور. بنابراین در برخی موارد، دلایل مذهبی تنها توجیهی است برای دلایل دیگر، مانند نیاز دولت به سرکوب کردن اپوزیسیون. در کشورهایی که دولت اظهارنظر انتقادی کارشناسان را ممنوع می‌سازد یا جریمه می‌کند، تردیدی نیست که به نسبت نگرانی قدرتمندان از سست شدن کنترل دولتی بر اطلاعات به دلیل دسترسی آزاد به اینترنت، نفوذ اینترنت کند خواهد بود.

اهداف دولت‌ها از محدود کردن اطلاعات اینترنت

دولت‌های کشورهای اسلامی برای محدود کردن جریان اطلاعات روی خط اهداف متعددی در نظر گرفته‌اند. برخی رژیم‌ها (مانند عراق در زمان حکومت صدام) هرگونه دسترسی عمومی افراد به

اینترنت را محدود کرده‌اند. حتی دولتهایی که به تازگی دسترسی عمومی به اینترنت را مجاز شمرده‌اند، گونه‌هایی از روشهای محدود کردن آن را برگزیده‌اند. «بیکار جهانی برای آزادی اینترنت» این روشها را به چهار دسته تقسیم می‌کند: قوانین ویژه اینترنت و کاربرد قوانین کنونی، قرارداد بر مبنای رضایت مصرف‌کنندگان و ارائه دهندگان، استفاده اجباری از «فیلترینگ» و درجه بندی یا ابزارهای طبقه بندی حجم.

عربستان سعودی، یمن و امارات متحده عربی سانسور را از راه «پروکسی سرورها» تحمیل کرده‌اند، شیوه‌هایی که در میانه کاربران و اینترنت جای می‌گیرد و محتویات مشخص شده را «فیلتر» و مسدود می‌کند. تونس، حوزه قانونی مفصلی را ویژه اینترنت تصویب کرده است که ضامن کنترل دولت بر متون روی خط است.

علاوه بر این در کشورهایی که قانونهای ویژه اینترنت را تصویب نکرده‌اند، ممنوعیتها یا آزادیهای قانونی کنونی و بالفعل، بر انتشار مطالب، بر مطالب روی خط و مطالب تریبونهای آزاد عمومی و اتاقهای گفت‌وگو (چت رومها) نیز تأثیر تکان دهنده‌ای دارد. در کشورهایی که دولتها به گونه‌ای عادی گفت‌وگوهای تلفنی مخالفان را شنود می‌کنند، کاربران اینترنت این اتهام را به دولتها نسبت می‌دهند که با نظارت بر نامه‌های الکترونیکی، اصل پنهان کردن ارتباط را نقض می‌کنند. یک بحرینی به اتهام فرستادن نامه‌های حاوی اطلاعات سیاسی به مخالفان خارج از کشور، بیش از یک سال را در زندان می‌گذراند.

برای تجزیه و تحلیل روابط متقابل میان کنترل دولتی و نفوذ اینترنت، به تعیین میزان کنترل و سانسور دولتی نیاز داریم. در مقابل، من از شاخص خانه آزادی درباره سطح دموکراسی در این کشورها بهره برده‌ام، که حقوق سیاسی و آزادیهای مدنی را ترکیب کرده است. برخلاف فرضیه‌ام دریافتیم که میان سطح دموکراسی و درصد جمعیت روی خط یک همبستگی سنت وجود دارد (همبستگی ۱۷ درصدی). کشورهایی که بیشترین حد دموکراسی را دارند (اندونزی، اردن، مراکش، کویت و ترکیه) لزوماً درصد بالایی از جمعیت روی خط ندارند (اردن و اندونزی ۱۸ درصد). «بلا تفسیر» از این نتایج می‌تواند کمبود تنوع در سطح دموکراسی این کشورها باشد. این کمبود تنوع هنگامی که با نفوذ اینترنت مقایسه می‌شود می‌توانست به یک رابطه متقابل سنت منتج شود.

سطح سواد و غیر انگلیسی‌زبانان

مؤلفه‌های دیگری که از رشد اینترنت در کشورهای اسلامی جلوگیری می‌کنند، تسلط داده‌های روی خط انگلیسی‌زبان است. اگرچه میزان داده‌های عربی در حال افزایش است و نرم افزارهای عربی که برای گردش در وب، به کار می‌روند در حال بهبودند، همچنان کاربران که به زبان انگلیسی سخن نمی‌گویند برای دستیابی به منابع روی خط توان اندکی دارند. با این حال، توجه به پیشرفتهای اخیر مهم است. بیشتر اطلاعات اسلامی را که در اینترنت به زبان انگلیسی است دانشجویان مسلمانی که در کشورهای غربی به ویژه آمریکا و انگلستان تحصیل می‌کنند گردآورده‌اند، اگرچه تعدادی از سایتهای در حال افزایشی که سازمانهای محلی اسلامی ساخته‌اند برای فراهم آوردن تسهیلات برای غیر انگلیسیها از زبانهای محلی استفاده می‌کنند. یک بررسی جدید و جامع در مورد کاربران اینترنت در جهان عرب دریافتیم است که سایتهای عربی با متن عربی به طور آشکاری بازدیدکنندگان بیشتری را از سایتهای عربی که متن انگلیسی دارند به خود اختصاص

بی‌سوادی

سطح بی‌سوادی در کشورهای اسلامی بسیار بالاست. متوسط بی‌سوادی در کشورهای اسلامی ۶۵/۵ درصد است. چنانکه که می‌دانیم بیشتر اطلاعات در اینترنت بر نوشتار متکی است. حتی با وجود فناوری جدید نیز هنوز گردش در اینترنت برای بی‌سوادان ناممکن است تا آنچه را که می‌خواهند بیابند، اگرچه من میان میزان بی‌سوادی و نفوذ اینترنت در کشورهای اسلامی رابطهٔ نیرومندی نیافته‌ام (همبستگی ۰/۳۰).

هزینه رایانه‌های شخصی، ارتباط اینترنتی و گفت‌وگوهای تلفنی

در بیشتر کشورهایی که اینترنت در آنها رشد سریعی دارد، بخش عمومی (دولتی) از راه ایجاد زیرساخت و شبکه‌های ارتباط دور، تأمین بودجهٔ اولیه، کنترلها و استانداردها و تشویق به سرمایه‌گذاری خصوصی و آموزش رایانه تأثیر می‌گذارد. بنابراین دولتهایی که به توسعهٔ اینترنت یاری می‌رسانند باید خط‌مشیهای مثبت و تقویت‌کننده‌ای بیابند نه اینکه تنها سانسور یا محدودیت دستیابی به اینترنت را کنار بگذارند. تنها چند دولت در کشورهای اسلامی چنین روشی را پذیرفته بودند.

در بسیاری از دولتها، سیاستهای مخابراتی، اعتبارات اینترنتی را بسیار گران و بیش از حد متوسط نگاه می‌دارد. هنگامی که به هزینهٔ استفاده از اینترنت می‌نگریم، به بررسی هزینهٔ اتصال به ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی (ISPs) و نیز هزینهٔ گفت‌وگوهای تلفنی محلی نیازمندیم. علاوه بر این سنجش میزان درآمد متوسط کشور نیز مهم است. در بیشتر کشورهای اسلامی هزینهٔ اعتبارات اینترنتی بسیار زیاد است. به ویژه هنگامی که به سطوح درآمد متوسط توجه شود توجه دیگری برای کمی میزان رشد اینترنت پدید می‌آید.

نمونه‌هایی از ساختارهای قیمتگذاری در کشورها

اردن: در اوایل سال ۱۹۹۹، یک اعتبار یک ماهه برای یک کاربر معمولی به اضافهٔ هزینهٔ تلفن، هزینه‌ای ۷۰ دلاری دربرداشت. شش ISP خصوصی موجود در اردن، خطوط خود را از شرکت ملی مخابرات گرفته‌اند و به سیاستهای قیمتگذاری آن گرفتارند. مراكش: در سال ۱۹۹۹، هزینهٔ دسترسی به اینترنت برای هر اشتراك ماهانه تقریباً ۲۰ دلار بود که شامل ۱۵ ساعت روی خط به اضافهٔ هزینهٔ ارتباط تلفنی (هر ساعت ۲ دلار) می‌شد. این هزینه برای کشوری که یکی از پایبندترین سرانه‌های تولید ناخالص ملی را دارد (۳۳۱۰ دلار)، واقعاً گران است.

عربستان سعودی: ساختار قیمتگذاری بر اعتبارات اینترنتی را «شهر علم و فناوری شاه عبدالعزیز» (KACST) تنظیم می‌کند. آنها محدوده‌ای از هزینه‌های اولیه را در نظر می‌گیرند که از حداقل ۱/۵ ریال عربستان سعودی تا حداکثر ۴/۵ ریال، به موازات هزینهٔ ثابت ماهانه از ۱۰۰ تا ۱۵۰ ریال را در بر می‌گیرد. ۵ ساعت در ماه روی خط بودن، بین ۳۶ تا ۴۴ دلار هزینه خواهد داشت. من نتوانستم همبستگی و ارتباط میان نسبت اندک داده‌ها به هزینه‌های اعتبار اینترنتی و نفوذ اینترنت را تجزیه و تحلیل کنم، اگرچه این رابطه، مستقیم و آشکار است. در عوض، من همبستگی میان سرانهٔ تولید ناخالص ملی و انتشار اینترنت را تحلیل کردم. منطقی که پشت این قضیه بود این بود که حتی اگر همهٔ کشورهای اسلامی برای اعتبارات اینترنتی هزینهٔ ثابتی داشته باشند (مثلاً ۲۰ دلار)، تفاوت‌های میان این کشورها از نظر درآمد بر استفاده از اینترنت تأثیر خواهد گذاشت. در کشورهای فقیرتر، جمعیت کمتری می‌توانند از اینترنت استفاده کنند. هزینهٔ اینترنت در کشورهای اسلامی حتی از ۲۰ دلار هم بیشتر است، بنابراین هزینه‌های بالا از طریق همبستگی میان سرانهٔ تولید ناخالص داخلی و نفوذ اینترنت تأثیر می‌گذارد. من میان سرانهٔ تولید ناخالص ملی و نفوذ اینترنت یک همبستگی قوی یافتم. (با همبستگی ۸۵ درصدی)

مخالفت دینی با اینترنت و جامعه اطلاعاتی

مخالفت اسلام با مدرنیته و غرب

حق آزادی بیان که اخیراً به گونه‌ای گسترده در دنیای مجازی پذیرفته شده است موجب رواج آنچه افراد مذهبی آن را ارزشهای خنثی و سکولار می‌پندارند می‌شود.

دربارۀ احتمال از دست دادن هویت در جهان اسلام از راه غربی‌سازی نگرانی بسیاری پدید آمده است. «آسوشیتدپرس» در ۱۷ فوریه ۱۹۹۷ گزارشی داد که جمهوری - روزنامه دولتی عراق - اینترنت را به عنوان يك «ابزار آمریکایی برای راهیابی به همهٔ خانه‌ها در سراسر جهان» محکوم کرده است.

دولتها و حامیان آنها با هدف توجیه کمکاری و روش پدرسالارانهٔ شان در جلوگیری از دسترسی به اینترنت این مضامین را منتشر می‌کنند. به عنوان نمونه سخنگوی «جامعهٔ رایانهٔ سوریه» - که فرزند رئیس‌جمهور،* حافظ اسد رئیس آن است - می‌گوید: «مشکل ما این است که يك جامعهٔ سنتی هستیم و باید بدانیم که چیزهایی وجود دارد که نمی‌تواند با جامعهٔ ما سازگار شود. ما باید جامعهٔ ما را [از چنین خطری] مصون بداریم.» همانند چنین مباحثی را سعودیها نیز مطرح کرده‌اند. صالح عبدالرحمان العادل، رئیس «KACST» می‌گوید: «اینترنت به انتشار و توزیع اطلاعات خدمت بزرگی می‌کند اما يك جنبهٔ منفی هم دارد و آن اینکه با آیین ما و سنتهای اسلام عربی در تعارض است.» رئیس شرکت فناوری سعودی «سیلکینت» برای توضیح تعلل در جایز شمردن استفاده از اینترنت محلی می‌گوید: «اکنون که مسلم است این امر با سنتها و فرهنگ منطقه تعارض ندارد، تلاشها برای فراهم آوردن بهترین فناوری مدرن ادامه دارد.»

ظلم غرب نسبت به مفهوم پیام اسلام

بسیاری از مسلمانان احساس می‌کنند که غرب به گونه‌ای غیرمنصفانه، هجوم بین‌المللی به مسلمانان و سرزمینهای اسلامی را تقویت می‌کند. آنها از انکاشتن اسلام به عنوان دین تروریسم و تعصب که در رسانه‌های سنتی و به روز دیده می‌شود و اینترنت آن را گسترش خواهد داد، نگرانند. واقعیت این است که اسلام به گستردگی، در اینترنت نكوهش شده است.

فناوری «حلال» و فناوری «حرام»

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در قانون اسلامی - شریعت - قاعده‌هایی هست که با کاربرد آزادانهٔ اینترنت، آن گونه که در غرب هست، در تعارض است. مسلمانان که همه روزه بر اساس شریعت زندگی می‌کنند در پی یافتن راهی برای غلبه بر مشکلات و کاربرد اینترنت بدون تخطی از قانون اسلامی هستند. يك نمونهٔ خوب در این مورد، تجارت الکترونیکی، و نظریهٔ «ربا» در اسلام است.

اسلام و تجارت الکترونیکی

اصول شریعت، مسلمانان را از بهره‌برداری از هرگونه سود (ربا) در هرگونه دادوستد اقتصادی بازمی‌دارد، همچون ربا در قرض دادن، ربا در فروش، و به ویژه در جایگزینی پول رایج. بیشتر معاملات تجارت الکترونیکی با کارتهای اعتباری صورت می‌پذیرد که برای مسلمانان محافظه‌کار حرام است. موسسات مالی معمولاً فروشنده را به پرداخت يك حق کمیسیون به ازای هر معامله‌ای مکلف می‌سازند. این دستمزد، ۰/۵ تا ۲/۵ درصد از جمع کل معامله است و بیش از آن حرام می‌باشد. اینها برای مسلمانانی که می‌خواهند از اینترنت برای تجارت الکترونیکی بهره ببرند دشوار است. يك راه‌حل، استفاده از کارت بانکی^۲ برای تجارت الکترونیکی است. کارت بانکی هیچ سودی در بر ندارد و خرید با پول موجود در حساب بانکی مصرف‌کننده صورت می‌گیرد. مشکل این است که يك کارت بانکی، تنها از دید مصرف‌کننده، يك دادوستد بدون ربا ایجا می‌کند و نه از دید بازرگان. بازرگان همچنان باید در ازاء هر معامله، درصدی دستمزد به موسسه‌ای که کارت بانکی را صادر کرده است بپردازد.

گزینه‌های دیگر، بهره‌گیری از مدل دادوستد مالی اسلامی^۳ است، يك مدل جدید تجارت الکترونیکی

که از ابزارهای جایگزین و حلال برای تجارت بهره خواهد برد و از این رو مسلمانان را قادر می‌سازد تا به گونه‌ی روی خط (آن‌لاین) خرید کنند. یک مؤسسه مالی برای خدمات‌دهی به کاری که در راستای تجارت الکترونیکی انجام داده، دستمزدی در نظر خواهد گرفت. این دستمزد خدمت‌رسانی، مبتنی بر ارزش حقیقی دادوستد خواهد بود و نه درصد معین و ثابتی از معامله. این مدل، تنها یک راه‌حل ممکن برای مسلمانانی است که می‌خواهند در یک دادوستد الکترونیکی شرکت کنند. این راه‌حل پیچیده است و تأسیس مؤسسات مالی جدید را در بر می‌گیرد. آنچه که مهم است از این نمونه‌ها برداشت کنیم، موانعی واقعی است که مسلمانان برای استفاده آزادانه از اینترنت - همان‌گونه که در غرب هست - پیش‌رو دارند.

فواید بالقوه اینترنت برای جوامع اسلامی

فراهم آوردن اطلاعات درباره اسلام

قرآن می‌فرماید: «انسانها را از طریق خرد و پندهای نیکو به راه خدایتان فراخوانید و با آنها با بهترین روش استدلال کنید.» این فرمان خداوند به بهره‌گیری از روشهای خردمندانه و ابزارهای جذاب برای رسانیدن پیام الهی تأکید می‌ورزد. از لحاظ تاریخی پیامبران بزرگ الهی (مانند حضرت محمد صلی‌الله علیه وآله وسلم) برای معرفی راه الهی به انسانها و جوامع انسانی از روشهای مختلفی بهره گرفته‌اند. در دوران مدرن، رادیو، نوارهای صوتی و تلویزیون فناوریهایی هستند که به‌گونه‌ای فراگیر برای انتشار گسترده قرآن، حدیث و آموزه‌های اسلامی به سراسر جهان مورد استفاده قرار می‌گیرند.

به تازگی اینترنت به عنوان وسیله‌ای سریعتر و کارآمدتر از لحاظ دانش، اطلاعات و اخبار جدید برای میلیونها نفر در سراسر جهان ظاهر شده است. همچنین اینترنت برای انتشار معتقدات آیین اسلام به کار گرفته شد. به علاوه مسلمانان توانستند به آسانی روش اسلامی زندگی را به غیرمسلمانان بیاموزند و برداشت منفی غرب از اسلام را تغییر دهند.

مسلمانان می‌توانند از طریق اینترنت درباره اسلام اطلاعات مهمی به دست آورند که در زندگی روزانه‌شان بدانها نیاز دارند. به عنوان مثال آنان می‌توانند به برنامه‌ی زمانی نمازها، موقعیت مسجدها و بخشهایی از قرآن دسترسی پیدا کنند. همچنین آنان می‌توانند به دیگر اطلاعات مورد علاقه‌شان، همچون پژوهشها و نوشتارهای علمی و ادبی و امارها دست یابند.

دشواری که مسلمانان با آن روبه‌رو هستند، تضمین عرضه برداشتی درست و معتبر از اسلام از طریق اینترنت است. مواردی بوده که مناهمی ناشناس آیه‌ها و حدیثهای جعلی در اینترنت گنجانده‌اند. بنابراین به یک کنترل‌کننده هم‌زمان اطلاعات درباره اسلام نیاز است که اطلاعات جعلی و نادرست را فوراً تعیین و تصحیح کند. دومین مشکل، مکانیسم تصدیق و تأیید اطلاعات ویژه ترجمه قرآن و حدیث پس از انتشار آنها در اینترنت است.

فضای مجازی مسلمان

به‌رغم موانعی که بدانها اشاره کردم، اسلام حضوری قطعی و مسلم در اینترنت دارد. فزونی از مدارکی که من توانستم از راه یک تحقیق ساده به‌یابم یک فضای مجازی مسلمان را در اینترنت یافت.

سایتهای بسیاری وجود دارند که درباره اسلام اطلاعات مهمی به نمایش می‌گذارند، مثلاً «QSS» (جامعه قرآن و سنت) از آمریکای شمالی اطلاعاتی در موضوعات مختلف، برای مسلمانان و غیرمسلمانان فراهم می‌کند. سایتهای دیگری همچون «Cybermuslim» و «Islamcity» اطلاعاتی مثل اوقات نماز، تقویم اسلامی و ترجمه انگلیسی قرآن فراهم می‌آورند.

همچنین سایتهای محتوایی بسیاری وجود دارند. مثلاً در زمینه فناوری، یک سایت دانشجویی دانشگاه ایلینویز (UIUC) علاوه بر اطلاعاتی درباره مفاهیم بنیادین اسلام و قرآن، مطالبی را در مورد دانش زیست‌شناسی و ریاضی در بر می‌گیرد. همچنین مطالب رسانه‌ای و سیاسی، از یک چشم‌انداز ویژه اسلامی قابل دسترسی است.

حزب اسلامی بریتانیا هدف از سایت خود را نه تنها زندگی مسلمانان در بریتانیا بلکه تمامی جامعه بریتانیا دانسته است. همچنین «Muslimedia international» که یک سایت خبری دو ماهانه در انگلستان است به اخبار جهان اسلام می‌پردازد و موضوعاتی را که مورد توجه جامعه اسلامی است پوشش می‌دهد. همچنین این سایت، درباره رویدادهای جهان که بسیاری از غیرمسلمانان آنها را مهم درمی‌یابند دیدگاههایی را فراهم می‌آورد.

ایجاد یک جامعه مجازی اسلامی (ارتباط اجتماعات دور دست)

جمعیت مسلمان در سراسر جهان نفوذ یافته است. برخی در کشورهای زندگی می کنند که مسلمانان در آنها اکثریتند و برخی در اقلیت زندگی می کنند. اینترنت می تواند آنها را در ایجاد یک جامعه مجازی مسلمان به عنوان مکانی که در آن می توانند با یکدیگر ارتباط داشته باشند و اطلاعات را تقسیم کنند یاری رساند. برنامه هایی مانند اتاقهای گفت و گو «چت رومها» و گفت و گوهای روی خط می تواند برای هم کنشی و ایجاد یک اجتماع به مسلمانان یاری رساند. به گونه ای ویژه، این امر برای مسلمانانی که در اقلیت زندگی می کنند و می خواهند با دیگران ارتباط داشته باشند بسیار مهم است.

این امر اطلاعاتی را در بر می گیرد درباره خانه و سرزمین و اسلام و موضوعات مشترک در میان هم کیشان پراکنده، لیستهای «ایمیل»، گروههای گفت و گو و «وب سایت»هایی که به چگونگی هدایت زندگی یک مسلمان در میان اکثریت غیرمسلمان همچون یافتن مسجد و فروشنده های مواد غذایی حلال تا پروازهای ارزان قیمت و ازدواجهای میان دینی می پردازد.

در اینترنت، مسلمانان می توانند اجتماعاتی بسازند که توسعه آنها در جاهای دیگر مشکل است. اینترنت برای اپوزیسیون نیز راهگشاست. مثلاً الجزایریها می توانند «وب سایت»های فراوانی را ببینند که گروههای اسلامگرایمانند جبهه نجات اسلامی الجزایر آنها را ممنوع کرده اند و در داخل الجزایر که انتشارات قانونی ندارند ایجاد شده اند.

نتیجه

اصلیترین نتیجه این مقاله این است که میان دین اسلام و نفوذ اینترنت همبستگی برقرار است. دین اسلام ارزشهای بنیادین دینی و فرهنگی را در بر می گیرد که به مخالفت با اینترنت (و دیگر پدیده های فناوری اطلاعات) گرایش دارند. بسیاری در جهان اسلام از دست دادن هویتشان تحت تأثیر غربی سازی نگرانند. به عنوان یک نتیجه، نفوذ اینترنت در کشورهای اسلامی بسیار کم است و در مقایسه با غرب سرعت اندکی دارد. تجزیه و تحلیل آماری نیز این نتیجه گیری را تقویت می کند. چنین است که درصد بالای جمعیت مسلمانان در یک کشور برابر است با درصد پایین جمعیت روی خط در آن کشور، یعنی دین اسلام و نفوذ اینترنت همبستگی منفی دارند.

دومین نتیجه این مقاله، تأثیر مستقیم و غیرمستقیم دین اسلام بر نفوذ اینترنت است. در بسیاری موارد، کشورهای اسلامی ویژگیهای جمعیت شناختی دارند که مانعی در برابر نفوذ اینترنت شناخته می شوند، مثل تولید ناخالص داخلی کم، میزان بالای بی سوادی و سطح پایین دموکراسی. مخالفت دین اسلام با اینترنت به طور مستقیم، و ویژگیهای جمعیتی به طور غیرمستقیم، بر نفوذ اینترنت تأثیری دوچندان دارد و مانع نفوذ اینترنت می شود. حتی با آنکه وضعیت کنونی فناوری ارتباطات در کشورهای اسلامی دلگرم کننده نیست اما پیش بینی خوش بینانه من این است که این وضعیت می تواند در آینده دگرگون شود. یک دلیل آن این است که حتی رژیمهایی که دموکراتیک نیستند منافع بالقوه اینترنت را برای کشورشان فهمیده اند و حتی امروزه می بینیم که فرآیند کشودن درهای کشورشان به روی اینترنت را آغاز کرده اند. دلیل دوم منافع است که مسلمانان می توانند از دنیای مجازی به دست آورند، مانند آموزش اسلام به غیرمسلمانان، ایجاد اجتماعات مجازی و دسترسی به اطلاعات ارزشمند در مورد اسلام. من معتقدم، در همان حال که ما به سوی آینده می رویم، قدرت بازار وضعیت کنونی را تغییر خواهد داد و ما شاهد مضامین اسلامی و کاربران بیشتر و بیشتر در کشورهای اسلامی خواهیم بود.

پی نوشتها:

1. این مقاله در دانشگاه هاروارد، مدرسه حکومتی جان اف. کندی نگاشته شده است. عنوان اصلی مقاله چنین است: Islam and Internet. The Correlation Between Islamic Religion and Internet Diffusion.
1. Knowledge
2. Correlation
1. Freedomhouse
4. old media
5. Debit Card
6. Islamic Financial transaction model (iftm)
7. Quran Sunnah Society

